

Beogradska defektološka škola –
Belgrade School of Special Education
and Rehabilitation
Vol. 28, No. 2 (2022), str. 65-80

UDK 159.923.5.075-056.313-053.5(497.11)
316.613-056.313-053.5(497.11)
Pregledni rad – Literature reviews
Primljen – Received: 04.09.2022.
Prihvaćen – Accepted: 09.10.2022.

Sociometrijski status i bihevioralni problemi kod učenika sa intelektualnom ometenošću*

Slobodan BANKOVIĆ^{1,**}, Ema BESLAĆ², Branislav BROJČIN¹,
Mirjana Đorđević¹

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija
²OŠ „N. H. Dušan Dugalić”, Beograd, Srbija

Važnost ispitivanja korelata sociometrijskog statusa i, uopšte, vršnjačkih odnosa, ogleda se u tome što iskustvo s vršnjacima može imati prediktivnu vrednost u pogledu ličnog prilagođavanja.

Cilj ovog rada je da se uvidom u dostupnu literaturu prikaže odnos između sociometrijskog statusa i bihevioralnih problema učenika sa intelektualnom ometenošću.

Relevantna literatura izdvojena je pretraživanjem elektronskih baza podataka Google Scholar i baza dostupnih preko Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku. U obzir su uzeti istraživački radovi kojima je obuhvaćena populacija učenika sa intelektualnom ometenošću, bez obzira na vrstu i nivo obrazovanja u koji su uključeni.

Rezultati prikazanih istraživanja ukazuju na izvesnu konzistentnost, odnosno pronalazi se značajna povezanost između različitih oblika eksternalizovanih i internalizovanih problema u ponašanju sa nižim statusom učenika sa intelektualnom ometenošću među vršnjacima. Međutim, uočavaju se i neke varijacije u zavisnosti od vrste informanata. Nalazi sugerišu da vršnjaci tipičnog razvoja mogu imati drugačije kriterijume prihvatanja ili odbacivanja učenika sa intelektualnom ometenošću u odnosu na kriterijume koje primenjuju kada procenjuju drugu decu tipičnog razvoja, pri čemu se i kriterijumi koje koriste deca sa intelektualnom ometenošću mogu razlikovati od

* Rad je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, broj ugovora 451-03-68/2022-14 od 17.01.2022.

** Slobodan Banković, slobodan2008@yahoo.com

onih koje koriste njihovi vršnjaci tipičnog razvoja, ali i vršnjaci sa intelektualnom ometenošću u drugačijem obrazovnom kontekstu.

S obzirom na prikazane rezultate, intervencije kojima bi se unapredila pozicija učenika sa intelektualnom ometenošću među vršnjacima trebalo bi usmeriti kako na ponašanje deteta sa intelektualnom ometenošću, tako i na vršnjake sa ciljem stvaranja suportivnog okruženja.

Ključne reči: *eksternalizovani problemi, internalizovani problemi, intelektualna ometenost, socijalni status*

Uvod

Intelektualna ometenost (u daljem tekstu: IO) predstavlja stanje koje nastaje pre 22. godine i koje karakterišu značajna ograničenja u intelektualnom funkcionisanju i adaptivnom ponašanju, koje obuhvata socijalne, konceptualne i praktične veštine koje osoba uči i primenjuje u svakodnevnom životu (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, n. d.). Bez pružanja tekuće podrške osobi s IO u domenima adaptivnog ponašanja, deficiti u jednoj od tri navedene oblasti adaptivnih veština mogu ograničiti obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti, poput komunikacije, socijalne participacije i samostalnog življenja (APA, 2013). Pojedini autori ukazuju na to da su teškoće u domenu socijalne adaptacije, odnosno u sposobnosti neprekidnog prilagođavanja vlastitog ponašanja stalnim promenama socijalnog okruženja, centralni problemi za ove osobe u oblasti adaptivnog funkcionisanja (Leffert & Siperstein, 2002). Na ove teškoće upućuju i rezultati pojedinih istraživanja u kojima se pronalazi kvalitativni i kvantitativni niži nivo aktivnosti i socijalne participacije dece s IO u odnosu na njihove vršnjake tipičnog razvoja (u daljem tekstu: TR) (Banković & Đorđević, 2014; Solish et al., 2010; Tipton et al., 2013).

U pregledu istraživanja sociometrijskog statusa učenika s IO u redovnom obrazovnom okruženju uočena je slabija socijalna prihvaćenost učenika s IO bez obzira na vreme koje su provodili u redovnim odeljenjima (potpuno ili delimično uključeni). Oni su bili ređe birani za najbolje prijatelje ili neku zajedničku aktivnost. U odnosu na vršnjake TR bili su u većoj meri aktivno odbacivani. S obzirom na to da su ovi rezultati dobijeni u istraživanjima sprovedenim u različitim obrazovnim sistemima i kulturama, tokom pedesetogodišnjeg perioda, problemi uspešnog uključivanja u redovno obrazovno okruženje su izgleda univerzalni kada su u pitanju učenici s IO (Banković, 2016).

Neuspeh u ostvarivanju adekvatnih vršnjačkih odnosa i prijateljstava, kao i odbačenost od strane vršnjaka, mogu imati dugoročne negativne posledice (Bagwell et al., 2001; Kupersmidt & Coie, 1990; Laird et al., 2001), pri čemu pojedini autori ukazuju na postojanje negativne razvojne spirale koja povezuje loše vršnjačke odnose sa kasnijim razvojnim disfunkcijama. Koi (Coie, 1990, prema Bierman & Erath, 2006) navodi da inicijalni deficiti socijalnih veština dovode do teškoća u prihvatanju deteta u grupi vršnjaka. Ova manja prihvaćenost, bilo u vidu ignorisanja ili aktivnog odbacivanja, dovodi zanemareno ili odbačeno dete u situacije da se češće igra samo ili sa mlađim i socijalno manje veštima vršnjacima. Time mu se umanjuju prilike da uči uzrasno odgovarajuće socijalne veštine. Nadalje, ovakva socijalna pozicija u grupi vršnjaka može doprineti pojavi usamljenosti, nesigurnosti i ljutnje (Boivin, Hymel et al., 1995, prema Bierman & Erath, 2006) što zauzvrat može rezultirati većom manifestacijom bihevioralnih problema, poput disruptivnog ponašanja i agresije (Bierman & Erath, 2006). Za razliku od dece koja zauzimaju viši sociometrijski status i koja imaju dobre prosocijalne veštine, dobru prilagođenost i akademsku kompetentnost, bihevioralni profil socijalno odbačene dece se sastoji od karakteristika suprotnih od navedenih (Rytioja et al., 2019). Primećeno je da odbačeni učenici češće ispoljavaju probleme u ponašanju, a naročito eksternalizovane probleme, poput hiperaktivnog ponašanja (Muñoz-Silva et al., 2020). Do sličnih rezultata dolaze i Olendik i saradnici (Ollendick et al., 1992), koji ističu da su odbačeni učenici skloniji problematičnom i hiperaktivnom ponašanju, agresiji i problemima pažnje. Pored toga, kod ovih učenika uočeni su spoljašnji lokus kontrole i viši nivoi zloupotrebe supstanci, kao i lošija akademska postignuća.

Pored eksternalizovanih, na nepovoljan socijalni status mogu uticati i internalizovani problemi u ponašanju, budući da su deca sa visokim nivoom socijalne anksioznosti često socijalno odbačena ili zanemarena (Inderbitzen et al., 1997). Učenici sa višim nivoom socijalne anksioznosti na odbacivanje od strane vršnjaka reaguju burnim emocijama, krive sebe i češće pribegavaju socijalnom izbegavanju, suprotstavljanju i stalnoj zabrinutosti i razmišljanju o problemu (Zimmer-Gembeck & Skinner, 2015).

Dok se prethodno pomenuta istraživanja o vezi između eksternalizovanih i internalizovanih oblika ponašanja i statusa u grupi vršnjaka odnose na populaciju učenika TR, relativno su retka istraživanja ovog tipa kod učenika sa IO. Važnost ispitivanja korelata sociometrijskog statusa i, uopšte, vršnjačkih odnosa, ogleda se u tome što iskustvo s vršnjacima može imati prediktivnu vrednost u pogledu ličnog prilagođavanja (Cillessen & Rose, 2005).

Cilj

Cilj rada je da se prikaže odnos između sociometrijskog statusa i bihevioralnih problema kod učenika sa IO.

Metod

Relevantna literatura izdvojena je pretraživanjem elektronskih baza podataka Google Scholar i baza dostupnih preko Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku. Prilikom pretrage korišćene su sledeće ključne reči, na srpskom i engleskom jeziku, u različitim kombinacijama: sociometrija, sociometrijski status, korelati, intelektualna ometenost, mentalna retardacija, bihevioralni problemi. Korišćene su i liste referenci iz radova pronađenih na osnovu prethodne pretrage. U pregled su uključeni istraživački radovi u kojima su uzorkom bili obuhvaćeni učenici sa IO bez obzira na školsko okruženje (specijalno ili redovno) i nivo obrazovanja (osnovnoškolski ili srednjoškolski). U pregled nisu uključena ona istraživanja u kojima su deca sa IO činila širi deo uzorka učenika sa smetnjama u razvoju (posebnim obrazovnim potrebama), a u kojima rezultati nisu specifično prikazani za ovu grupu ispitanika. S obzirom na relativno mali broj pronađenih istraživanja, pretraga nije vremenski ograničena.

Pregled istraživanja

Sredinom prošlog veka pažnja pojedinih istraživača bila je usmerena na ispitivanje faktora koji doprinose različitom sociometrijskom statusu učenika sa IO u obrazovnom okruženju. U fokusu su posebno bili problematični oblici ponašanja i akademska kompetencija kao potencijalni korelati nižeg statusa dece sa IO u redovnim školama. Tako, na primer, Džonson (Johnson, 1950, prema Taylor, 1982) pronalazi da su učenici sa lakom IO osnovnoškolskog uzrasta najčešće bili odbacivani zbog antisocijalnog ponašanja, a ređe zbog slabijeg akademskog postignuća. Sličan rezultat u pogledu povezanosti antisocijalnog ponašanja i socijalne odbačenosti dobijen je i u nešto kasnije realizovanoj studiji kojom su takođe bili obuhvaćeni učenici sa IO u redovnim osnovnim školama (Baldwin, 1958).

Razmatrajući različite aspekte ponašanja na času kod učenika s lakom IO ($n = 22$) i njihovih vršnjaka TR ($n = 41$), uzrasta od sedam do trinaest godina, Gotlib i Badof (Gottlieb & Budoff, 1973) registruju značajnu korelaciju između ispoljavanja verbalne agresije i postojanja nižeg statusa u grupi vršnjaka (kod obe populacije učenika), ali ne i kada je u pitanju veza između statusa i fizičke agresije. U drugom istraživanju kojim je obuhvaćen znatno veći uzorak učenika s lakom IO ($n = 324$), uzrasta od osam do 15 godina (AS = 10,7 godina), socijalna odbačenost ovih učenika u redovnim odeljenjima je bila povezana sa nastavničkom i vršnjačkom percepcijom ispoljavanja problematičnog ponašanja, poput disruptivnosti, kršenja školskih pravila, sukoba s drugima, dok su opažene akademske sposobnosti bile povezane s sociometrijskom prihvaćenošću. Autori ukazuju na to da veza između specifičnih ponašanja i sociometrijskog statusa nije tako jednostavna, pri čemu odsustvo pozitivnog socijalnog ponašanja može da bude neophodan, ali ne i dovoljan uslov za pojavu nižeg sociometrijskog statusa. Socijalno odbacivanje nije samo povezano sa odsustvom pozitivnog ponašanja, već i sa prisustvom negativnih oblika ponašanja (Gottlieb et al., 1978).

Iako se u istraživanjima relativno često pronalazi postojanje značajne povezanosti bihevioralnih problema i nižeg sociometrijskog statusa, Loz i saradnici (Laws et al., 1996) dobijaju nešto drugačije rezultate. Oni ne pronalaze statistički značajne korelacije između socijalne preferencije i nastavničke procene različitih aspekata ponašanja, poput hiperaktivnosti, problema u ponašanju i emocionalnih problema kod učenika s Daunovim sindromom u redovnom obrazovnom okruženju. Zanimljiv je i nalaz da je najveći broj ispitanika s Daunovim sindromom bio u grupi učenika prosečnog sociometrijskog statusa, a vrlo mali broj njih u grupi sa visokim ili niskim statusom.

Slično prethodno pomenutoj studiji, nastavnička percepcija problematičnog ponašanja nije imala prediktivnu vrednost u pogledu socijalne prihvaćenosti ili odbačenosti učenika s ometenošću osnovnoškolskog uzrasta (učenika sa umerenom IO, lakom IO i graničnim intelektualnim funkcionisanjem), koji su bili delimično integrisani u redovna odeljenja. Međutim, vršnjačka percepcija disruptivnog ponašanja je bila značajan prediktor statusa. Slični rezultati dobijeni su i kod vršnjaka TR, s tim što je uz vršnjačku percepciju disruptivnosti i vršnjačka percepcija akademskog neuspeha imala prediktivnu vrednost za socijalno odbacivanje. Dakle, učenici TR mogu imati donekle različite kriterijume za druženje kada procenjuju vršnjake sa IO i vršnjake TR (Roberts & Zubrick, 1992).

Da korelati sociometrijskog statusa mogu varirati u zavisnosti od vrste informanta na osnovu čijih saopštenja se dobijaju informacije o ponašanju dece sa IO ukazuje i studija u kojoj nije pronađena veza između sociometrijskog statusa za dva sociometrijska kriterijuma (broja nominacija za najboljeg prijatelja i druga za igru) i nastavničke procene neodgovarajućeg ponašanja kod učenika sa IO koji su bili delimično integrisani (oko 30% vremena su bili uključeni u redovna odeljenja) ili isključivo pohađali specijalna odeljenja. S druge strane, samoprocena neodgovarajućeg ponašanja ovih učenika značajno je i negativno korelirala sa nominacijama za najboljeg prijatelja, ali ne i sa izborom druga za igru. Dakle, što je učenik sopstveno ponašanje procenjivao kao neadekvatnije, to je ređe biran za najboljeg prijatelja. Zanimljivo je da su slični rezultati dobijeni i kod vršnjaka TR, s tim što je korelacija između samoprocene neadekvatnog ponašanja i nominacija za najboljeg prijatelja bila pozitivna. Drugim rečima, neodgovarajuće ponašanje dece TR bilo je povezano sa većom socijalnom prihvaćenošću (Santich & Kavanagh, 1997). Ovaj nalaz sugerise da deca sa IO i deca TR mogu imati različite kriterijume socijalnog prihvatanja ili odbacivanja.

Nešto drugačiji pristup primenili su istraživači koji su ispitivali da li su obrasci korelata sociometrijskog statusa učenika s lakom IO i blažim hendikepom (učenici graničnog nivoa intelektualnog funkcionisanja i učenici nižeg postignuća) u specijalnim odeljenjima isti ili različiti u odnosu na te obrasce kod učenika s lakom IO u redovnim školama (MacMillan & Morrison, 1980). Za učenike koji su pohađali specijalne škole, najveću prediktivnu vrednost sociometrijskog statusa (prihvaćenosti i odbačenosti) imali su kombinacija nastavničke percepcije neadekvatnih oblika ponašanja i akademske kompetencije, dok su za učenike koji povremeno pohađaju redovna odeljenja nastavnička i vršnjačka percepcija problematičnog ponašanja bile povezane sa odbacivanjem, a nastavnička i vršnjačka percepcija akademske kompetencije sa prihvatanjem. Imajući u vidu uočene razlike u korelatima socijalne prihvaćenosti i odbačenosti u odnosu na obrazovno okruženje, autori navode da je prilikom analize i predikcije sociometrijskog statusa u različitim okruženjima potrebno uzeti u obzir procenjivane karakteristike, procenjivače, kao i varijable okruženja.

Tako, na primer, nastavnici u jednom istraživanju, kojim su obuhvaćeni učenici sa IO koji pohađaju redovna odeljenja i njihovi vršnjaci TR, daju objašnjenja nižeg sociometrijskog statusa na nivou razloga povezanih sa osobom, sa interakcijom sa drugima i sa odeljenskim kontekstom (Köb & Janz, 2021). Na nivou individualnih karakteristika nastavnici navode osobine

poput neiskrenosti i niske tolerancije na frustraciju koje doprinose niskom statusu među vršnjacima. Na nivou interakcija nedostatak socijalnih veština ili manjak kontakta može doprineti nižem statusu, dok su na nivou odeljenja to faktori poput ometanja drugih i nedostatak želje za druženjem. Kada se rangiraju objašnjenja koja daju nastavnici, najvažnije kategorije koje doprinose nižem statusu jesu nedostatak socijalne kompetencije, disruptivnost i nedostatak želje za druženjem. Dodatni faktori koji su povezani sa nižim statusom, ali im nastavnici pridaju nešto manju važnost jesu (poređani po redosledu važnosti): neiskrenost, nedostatak sposobnosti rešavanja konflikta, agresivnost, nedostatak komunikacionih veština, nizak prag tolerancije na frustraciju, porodična situacija i manjak prilika za kontakte, kao i psihološki problemi.

Pažnja istraživača prilikom ispitivanja korelata sociometrijskog statusa nije usmerena samo na individualne karakteristike, već i na faktore okruženja koji mogu menjati odnos između individualnog ponašanja i statusa. Tako su u jednoj longitudinalnoj studiji, sprovedenoj u švajcarskim specijalnim školama, ispitane teorijske postavke u vezi sa posredujućim efektom odeljenskih normi, koje se tiču ponašanja, na vezu između bihevioralnih problema i sociometrijskog statusa (Schoop-Kasteler et al., 2022). Naime, ispitana su dva teorijska modela – model sličnosti između osobe i grupe (Wright et al., 1986) prema kome odeljenske norme u pogledu problematičnog ponašnja utiču na vezu između problematičnog ponašanja učenika i njegove prihvaćenosti ili odbačenosti u odeljenju. Prema ovom modelu veza između agresivnog ponašanja i statusa varira u zavisnosti od prevalentnosti agresivnog ponašanja unutar vršnjačke grupe pri čemu će negativni efekat na status biti izraženiji u niskoagresivnim grupama (Boivin, Dodge et al., 1995; Stormshak et al., 1999; Wright et al., 1986). U okviru drugog teorijskog polazišta – modela socijalnih veština – veza između ponašanja učenika i njegovog statusa biće nezavisna od normativnog ponašanja na nivou odeljenja (Stormshak et al., 1999). Studijom u kojoj su ispitivane ove teorijske postavke obuhvaćeno je 1125 učenika sa IO, prosečnog uzrasta 11,97 godina (SD = 3,75, raspon 4,83–19,67 godina), koji su procenjeni u dve vremenske tačke – na početku školske godine i na njenom kraju. U skladu sa očekivanjima, problematično ponašanje pojedinca na početku školske godine je dovelo do manje prihvaćenosti i veće odbačenosti među vršnjacima na kraju školske godine. S druge strane, rezultati ne potvrđuju pretpostavke modela sličnosti – problematično ponašanje na individualnom nivou je bilo povezano sa statusom bez obzira na preovlađujuće odeljenske norme – ali govore u

prilog ranije pomenutog modela socijalnih veština (Schoop-Kasteler et al., 2022).

Osim dosad najčešće razmatranog odnosa između različitih formi eksternalizovanih problema u ponašanju i sociometrijskog statusa učenika sa IO, u istraživanjima je ispitivana i povezanost internalizovanih problema, poput socijalne povučivosti/stidljivosti, anksioznosti i depresije, sa statusom u grupi vršnjaka. Međutim, iako se u literaturi navodi da deca s IO mogu biti pod većim rizikom u odnosu na vršnjake TR od pojave internalizovanih problema (videti Brojčin i Glumbić, 2014), pri čemu se u pojedinim istraživanjima pronalazi viši nivo depresije i usamljenosti kod ovih učenika nego kod njihovih vršnjaka TR (videti Heiman & Margalit, 1998), relativno su retka istraživanja u kojima su ovi problemi povezivani sa sociometrijskim statusom kod dece s IO.

U jednoj od ovih studija, na osnovu vršnjačke procene određenih ponašanja izdvojene su dve podgrupe odbačenih učenika sa IO koji su tokom dela dana bili uključeni u redovna odeljenja. Jednu podgrupu su činila deca sklona eksternalizovanim, a drugu internalizovanim problemima u ponašanju. Nastavnička procena ponašanja učenika dala je dodatnu potvrdu za izdvajanje ove dve podgrupe odbačenih učenika. Naime, nastavnici (redovni i specijalni edukatori) pripisivali su više izbegavajućeg ponašanja/povučivosti učenicima sa IO prethodno svrstanim u grupu s internalizovanim problemima, odnosno više agresivnog/disruptivnog ponašanja grupi učenika u grupi s eksternalizovanim problemima. U okviru samoprocene, nezadovoljstvo socijalnim odnosima, usamljenost i socijalna anksioznost su takođe bile u većoj meri zastupljene u grupi odbačenih učenika s internalizovanim problemima (Taylor et al., 1987).

Za razliku od prethodno navedene studije, internalizovani problemi, izraženi kroz nastavničku procenu anksioznosti/pasivnosti (faktora kojim su obuhvaćene stavke poput nedostatka vođstva, submisivnosti i stidljivosti), nisu statistički značajno korelirali sa sociometrijskim statusom učenika s Daunovim sindromom u redovnim školama (Laws et al., 1996).

Slično tome, u istraživanju kojim su obuhvaćeni učenici s lakom IO u specijalnim školama i specijalnim odeljenjima (koja su bila u okviru redovnih škola), depresija nije bila značajno povezana sa vršnjačkom prihvaćenošću, dok je usamljenost značajno negativno korelirala sa prihvaćenošću među vršnjacima samo kod dece s IO u specijalnim odeljenjima, ali ne i kod one u specijalnim školama (Heiman & Margalit, 1998).

Nešto drugačiji rezultati dobijeni su prilikom ispitivanja adolescenata sa lakom IO i graničnim nivoom inteligencije koji su podali specijalne škole (Klein et al., 2018). Naime, prisustvo višeg nivoa depresije bilo je povezano sa manjom dopadljivošću među vršnjacima (na vršnjačkoj proceni, ali i samoproceni dopadljivosti). S druge strane, učenici sa višim nivoom socijalne anksioznosti procenjivali su sebe kao manje dopadljivim među vršnjacima, ali ova samoprocena nije bila u saglasnosti sa procenama vršnjaka kojima su ovi učenici bili jednako dopadljivi kao i oni sa nižim nivoom socijalne anksioznosti.

Zaključak

Cilj našeg rada bio je da se na osnovu uvida u dostupnu literaturu prikaže odnos između sociometrijskog statusa i bihevioralnih problema kod učenika sa IO. Iako se u rezultatima prikazanih istraživanja beleži izvesna konzistentnost, odnosno pronalazi značajna povezanost između različitih oblika eksternalizovanih i internalizovanih problema u ponašanju sa nižim statusom među vršnjacima, uočavaju se i varijacije u zavisnosti od vrste informanata. U nekim radovima nastavnička procena problematičnog ponašanja nije bila značajan korelat statusa. Ovo nije iznenađujući nalaz. Njukom i saradnici (Newcomb et al., 1993) navode da se u istraživanjima sociometrijskog statusa različiti izvori informacija mogu razlikovati u odnosu na tri dimenzije. Prva predstavlja pristupačnost informacija, prema kojoj nastavnici, za razliku od vršnjaka, imaju ograničen kontakt sa procenjivanim detetom, kako u pogledu vremena, tako i u pogledu konteksta u kojima se taj kontakt ostvaruje (obično u strukturisanim uslovima u kojima postoji manje prilika za socijalne interakcije). Druga dimenzija predstavlja kognitivnu pristrasnost i ograničenja, tj. norme ponašanja koje su važne odraslima ne moraju biti značajne i vršnjacima. Poslednja dimenzija koja može dovesti do varijabilnosti procene iz različitih izvora jeste priroda odnosa sa procenjivanim detetom, koja je u slučaju nastavnika asimetrična, pa informacije koje daju nastavnici možda neće biti od većeg značaja za odnose među decom. Dakle, ova varijabilnost nameće potrebu da se prilikom istraživanja korelata sociometrijskog statusa dece sa IO koriste različiti izvori informacija kako bi se povećala validnost dobijenih rezultata i smanjila pristrasnost ili ograničenja određenih vrsta procene.

Nalazi pojedinih studija sugerišu da se kriterijumi druženja mogu razlikovati u zavisnosti od ispitivane populacije. Vršnjaci TR mogu imati drugačije kriterijume prihvatanja ili odbacivanja učenika sa IO u odnosu na kriterijume koje primenjuju kada procenjuju drugu decu TR, pri čemu se i kriterijumi koje koriste deca sa IO mogu razlikovati od onih koje koriste njihovi vršnjaci TR, ali i vršnjaci sa IO u drugačijem obrazovnom kontekstu. Iako su istraživanja sprovedena u različitim obrazovnim kontekstima (redovna odeljenja u koja su učenici potpuno ili delimično uključeni, specijalna odeljenja ili specijalne škole), dobijene rezultate treba tumačiti sa izvesnim oprezom imajući u vidu prilično mali broj ovih istraživanja, ali i korišćenje različite metodologije (npr. različiti načini procene i iskazivanja sociometrijskog statusa). Stoga je potrebna dalja potvrda ovih rezultata kroz dodatna istraživanja.

Nadalje, kako većina istraživanja predstavlja studije „poprečnog preseka”, ostaje nejasno da li se i kako ovi korelati menjaju s vremenom. Na primer, rezultati nekih istraživanja sugerišu na smanjivanje averzivnog efekta otvorene/fizičke agresije sa uzrastom, dok se negativni efekat relacije agresije na prihvaćenost među vršnjacima povećava (Borch et al., 2011; Cillessen & Mayeux, 2004). Slične promene se registruju i kada su u pitanju neki internalizovani problemi. Stidljivost/povučenost se na mlađim uzrastima ne opaža kao devijantno ponašanje, dok se na starijim može doživljavati kao veoma devijantno, čak i više nego agresija (Coie & Pennington, 1976). Takođe, korelaciona priroda prikazanih studija, uz pomenuti dizajn „poprečnog preseka”, ne omogućava donošenje zaključaka o uzročno-posledičnim odnosima između statusa i bihevioralnih problema. U jednoj od retkih longitudinalnih studija (Schoop-Kasteler et al., 2022) problematično ponašanje je imalo prediktivnu vrednost za status među vršnjacima, ali bi trebalo ispitati i u kojoj meri npr. niži status vodi ka javljanju ili daljem produbljivanju bihevioralnih problema u skladu sa ranije pomenutom negativnom razvojnom spiralom.

Generalno, rezultati prikazanih istraživanja upućuju na potrebu sprovođenja intervencija kojima bi, s jedne strane, bili redukovani problemi u ponašanju, a sa druge strane bili razvijeni ili unapređeni poželjni oblici ponašanja, kako bi se unapredila socijalna pozicija učenika sa IO u grupi vršnjaka. Međutim, intervencije usmerene samo na menjanje ponašanja deteta, poput treninga socijalnih veština, verovatno ne bi bile dovoljne ako se uzme u obzir da se jednom stečena negativna reputacija među vršnjacima teško menja. Stoga bi drugi pravac intervencija trebalo da bude usmeren na

promenu stavova i odnosa vršnjaka prema detetu sa IO, npr. kroz vršnjački posredovane intervencije (videti Beslać & Banković, 2022).

Literatura

- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, [AAIDD] (n. d). Defining criteria for intellectual disability. Retrived Septembar 10, 2022, from <https://www.aidd.org/intellectual-disability/definition>
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition*. American Psychiatric Association.
- Bagwell, C. L., Schmidt, M. E., Newcomb, A. F., & Bukowski, W. M. (2001). Friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 91, 25–50. <https://doi.org/10.1002/cd.4>
- Baldwin, W. K. (1958). The social position of the educable mentally retarded child in the regular grades in the public schools. *Exceptional Children*, 25(3), 106–112. <https://doi.org/10.1177/001440295802500303>
- Banković, S. (2016). Sociometrijski status učenika sa intelektualnom ometenošću u redovnom obrazovnom okruženju. *Beogradska defektološka škola*, 22(1), 59–74.
- Banković, S., & Đorđević, M. (2014). Samoprocena nivoa aktivnosti, socijalizacije i akademskog postignuća kod adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću i adolescenata tipičnog razvoja. U M. Japundža-Milisavljević (Ur.), *Problemi u adaptivnom funkcionisanju osoba sa intelektualnom ometenošću* (str. 105–123). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Beslać, E., & Banković, S. (2022). Vršnjački posredovane intervencije kod učenika sa intelektualnom ometenošću i/ili poremećajem iz spektra autizma. *Beogradska defektološka škola*, 28(1), 53–72.
- Bierman, K. L., & Erath, S. A. (2006). Promoting social competence in early childhood: Classroom curricula and social skills coaching programs. In K. McCartney & D. Phillips (Eds.), *Blackwell handbook of early childhood development* (pp. 595–615). Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470757703.ch29>

- Boivin, M., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1995). Individual-group behavioral similarity and peer status in experimental play groups of boys: The social misfit revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(2), 269–279. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.2.269>
- Borch, C., Hyde, A., & Cillessen, A. H. N. (2011). The role of attractiveness and aggression in high school popularity. *Social Psychology of Education*, 14(1), 23–39. <https://doi.org/10.1007/s11218-010-9131-1>
- Brojčin, B., & Glumbić, N. (2014). Internalizovani problemi u ponašanju kod dece sa umerenom intelektualnom ometenošću. U B. Brojčin (Ur.), *Zbornik radova „Problemi u ponašanju kod dece i mladih s intelektualnom ometenošću”* (str. 31–66). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Cillessen, A. H. N., & Mayeux, L. (2004). From censure to reinforcement: Developmental changes in the association between aggression and social status. *Child Development*, 75(1), 147–163. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00660.x>
- Cillessen, A. H. N., & Rose, A. J. (2005). Understanding popularity in the peer system. *Current Directions in Psychological Science*, 14(2), 102–105. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00343.x>
- Coie, J. D., & Pennington, B. F. (1976). Children's perceptions of deviance and disorder. *Child Development*, 47(2), 407–413. <https://doi.org/10.2307/1128795>
- Gottlieb, J., & Budoff, M. (1973). Classroom behavior and social status. *Studies in Learning Potential*, 3(53). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED085968.pdf>
- Gottlieb, J., Semmel, M. I., & Veldman, D. J. (1978). Correlates of social status among mainstreamed mentally retarded children. *Journal of Educational Psychology*, 70(3), 396–405. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.70.3.396>
- Heiman, T., & Margalit, M. (1998). Loneliness, depression, and social skills among students with mild mental retardation in different educational settings. *The Journal of Special Education*, 32(3), 154–163. <https://doi.org/10.1177/002246699803200302>
- Inderbitzen, H. M., Walters, K. S., & Bukowski, A. L. (1997). The role of social anxiety in adolescent peer relations: Differences among sociometric status groups and rejected subgroups. *Journal of*

- Clinical Child Psychology*, 26(4), 338–348. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2604_2
- Klein, A. M., Houtkamp, E. O., Salemink, E., Baartmans, J. M., Rinck, M., & van der Molen, M. J. (2018). Differences between self-and peer-rated likability in relation to social anxiety and depression in adolescents with mild intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 80, 44–51. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2018.05.016>
- Köb, S., & Janz, F. (2021). Teachers' subjective theories regarding social dynamics management and social participation of students with intellectual disabilities in inclusive classrooms. *International Journal of Inclusive Education*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1902002>
- Kupersmidt, J. B., & Coie, J. D. (1990). Preadolescent peer status, aggression, and school adjustment as predictors of externalizing problems in adolescence. *Child Development*, 61(5), 1350–1362. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02866.x>
- Laird, R. D., Jordan, K. Y., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2001). Peer rejection in childhood, involvement with antisocial peers in early adolescence, and the development of externalizing behavior problems. *Development and Psychopathology*, 13(2), 337–354. <https://doi.org/10.1017/S0954579401002085>
- Laws, G., Taylor, M., Bennie, S., & Buckley, S. (1996). Classroom behaviour, language competence, and the acceptance of children with Down syndrome by their mainstream peers. *Down Syndrome Research and Practice*, 4(3), 100–109. <https://doi.org/10.3104/reports.68>
- Leffert, J. S., & Siperstein, G. N. (2002). Social cognition: A key to understanding adaptive behavior in individuals with mild mental retardation. In L. M. Glidden (Ed.), *International Review of Research in Mental Retardation* 25 (pp. 135–181). Academic Press.
- MacMillan, D. L., & Morrison, G. M. (1980). Correlates of social status among mildly handicapped learners in self-contained special classes. *Journal of Educational Psychology*, 72(4), 437–444. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.72.4.437>
- Muñoz-Silva, A., De la Corte de la Corte, C., Lorence-Lara, B., & Sanchez-Garcia, M. (2020). Psychosocial adjustment and sociometric status

- in primary education: Gender differences. *Frontiers in Psychology*, 11, 607274. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.607274>
- Newcomb, A. F., Bukowski, W. M., & Pattee, L. (1993). Children's peer relations: a meta-analytic review of popular, rejected, neglected, controversial, and average sociometric status. *Psychological bulletin*, 113(1), 99–128. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.1.99>
- Ollendick, T. H., Weist, M. D., Borden, M. C., & Greene, R. W. (1992). Sociometric status and academic, behavioral, and psychological adjustment: A five-year longitudinal study. *Journal of consulting and clinical psychology*, 60(1), 80–87. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.60.1.80>
- Roberts, C., & Zubrick, S. (1992). Factors influencing the social status of children with mild academic disabilities in regular classrooms. *Exceptional Children*, 59(3), 192–202. <https://doi.org/10.1177/001440299305900303>
- Rytioja, M., Lappalainen, K., & Savolainen, H. (2019). Behavioural and emotional strengths of sociometrically popular, rejected, controversial, neglected, and average children. *European Journal of Special Needs Education*, 34(5), 557–571. <https://doi.org/10.1080/08856257.2018.1560607>
- Santich, M., & Kavanagh, D. J. (1997). Social adaptation of children with mild intellectual disability: Effects of partial integration within primary school classes. *Australian Psychologist*, 32(2), 126–130. <https://doi.org/10.1080/00050069708257365>
- Schoop-Kasteler, N., Hofmann, V., Cillessen, A. H., & Müller, C. M. (2022). Social status of students with intellectual disabilities in special needs schools: The role of students' problem behavior and descriptive classroom norms. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 1–25. <https://doi.org/10.1080/19315864.2022.2029644>
- Solish, A., Perry, A., & Minnes, P. (2010). Participation of children with and without disabilities in social, recreational and leisure activities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23(3), 226–236. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2009.00525.x>
- Stormshak, E. A., Bierman, K. L., Bruschi, C., Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1999). The relation between behavior problems and peer preference

- in different classroom contexts. *Child development*, 70(1), 169–182. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00013>
- Taylor, A. R. (1982). Social Competence and interpersonal relations between retarded and nonretarded children. In N. R. Ellis (Ed.), *International Review of Research in Mental Retardation* 11 (pp. 247–283). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0074-7750\(08\)60294-3](https://doi.org/10.1016/S0074-7750(08)60294-3)
- Taylor, A. R., Asher, S. R., & Williams, G. A. (1987). The social adaptation of mainstreamed mildly retarded children. *Child Development*, 58(5), 1321–1334. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1987.tb01461>
- Tipton, L. A., Christensen, L., & Blacher, J. (2013). Friendship quality in adolescents with and without an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26(6), 522–532. <https://doi.org/10.1111/jar.12051>
- Wright, J. C., Giammarino, M., & Parad, H. W. (1986). Social status in small groups: Individual-group similarity and the social “misfit”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 523–536. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.3.523>
- Zimmer-Gembeck, M. J., & Skinner, E. A. (2015). Adolescent vulnerability and the distress of rejection: Associations of adjustment problems and gender with control, emotions, and coping. *Journal of Adolescence*, 45, 149–159. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.09.004>

SOCIOMETRIC STATUS AND BEHAVIORAL PROBLEMS OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Slobodan Banković, Ema Beslač, Branislav Brojčin and Mirjana Đorđević
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia
Elementary School “N. H. Dušan Dugalić”, Belgrade, Serbia

Abstract

The importance of examining the correlates of sociometric status and, in general, peer relationships, is reflected in the fact that experience with peers can have a predictive value in terms of personal adjustment.

The aim of this paper is to show the relationship between sociometric status and behavioral problems of students with intellectual disabilities (ID) by reviewing the available literature.

Relevant literature was selected by searching electronic databases of Google Scholar and databases available through the Serbian Library Consortium for Coordinated Acquisition. Research papers covering the population of students with intellectual disabilities, regardless of the type and level of education in which they are included, were taken into account.

The results of the presented research indicate a certain consistency, that is, a significant connection is found between various forms of externalized and internalized behavioral problems with lower status students with intellectual disabilities among their peers. However, some variations are observed depending on the type of informants. The findings suggest that typically developing peers may have different criteria for accepting or rejecting students with intellectual disabilities compared to the criteria they apply when evaluating other typically developing children, and the criteria used by children with intellectual disabilities may differ from those used by their typically developing peers, but also peers with intellectual disabilities in a different educational context.

Considering the presented results, interventions that would improve the position of students with intellectual disabilities among their peers should be directed both at the behavior of the child with intellectual disabilities, and at peers with the aim of creating a supportive environment.

Key words: externalized problems, internalized problems, intellectual disability, social status